

مدل مفهومی نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی برای تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

علی محمد احمدوند^۱
احمد قاسمی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۵/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۸/۲۷

فصلنامه آفاق امنیت / سال هشتم / شماره بیست و هشتم - پاییز ۱۳۹۴

چکیده

«بسیج مظهر عظمت ملت و نیروی کارآمد درونی کشور ماست» (مقام معظم رهبری، دیدار با فرماندهان بسیج در مصالای امام خمینی (ره)، ۱۳۹۲). بهره‌گیری متناسب از نیروی بسیج به منظور تأمین امنیت ملی و حفظ آرمان‌های انقلاب اسلامی از مسائل جدی کشور بوده و هست. با توجه به اوضاع جهانی و تهدیدها و فرصت‌ها در داخل و خارج کشور در هر برهه‌ای، نیازمند بازتعریف نقش بسیج به عنوان نیروی سیال الهی برای حفظ انقلاب و کشور هستیم. با توسعه فضای مجازی، به‌ویژه با ظهور پدیده شبکه‌های اجتماعی، جوامع بشری دستخوش تحولات درخور توجهی شده‌اند. هم مدافعان حق و هم معارضان با حق از این شبکه‌ها استفاده می‌کنند که نتایج گسترده‌ای در سطح جهان و منطقه داشته است. خیزش‌های بیداری اسلامی و امواج گروه‌های تکفیری از شبکه‌های اجتماعی برای عضوگیری، سازماندهی، به‌کارگیری و هدایت نیروهای مردمی و در یک کلام بسیج مردمی از نمونه‌های پیامد این شبکه‌هاست. استفاده از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی برای بسیج ضروری می‌نماید. این تحقیق با هدف ارائه مدل مفهومی نقش بسیج در شبکه‌های اجتماعی در تحقق اهداف انقلاب اسلامی انجام شده است. با بهره‌گیری از پژوهش‌های انجام‌شده و همچنین مصاحبه با خبرگان بسیج و شبکه‌های اجتماعی، چارچوب مفهومی پیشنهاد شده و با بهره‌گیری از پرسشنامه در معرض قضاوت خبرگان قرار گرفته و نتیجه ارائه شده است. در این تحقیق از دیدگاه بیش از ده خبره در مصاحبه‌ها و بیش از هشتاد کارشناس در پرسشنامه استفاده شده است. در نهایت مدل مفهومی منتج از تحقیق و پیشنهادها برای ادامه پژوهش بیان شده است.

واژگان کلیدی

بسیج، مدل مفهومی، شبکه‌های اجتماعی، امنیت ملی، فضای مجازی

۱. استاد مدیریت دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۲. دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

نقش اطلاعات با اثر تسلیحات مقایسه می‌شود: اشاعه اطلاعات به همان میزان باعث رفع وضعیت تک‌قطبی است که گسترش سلاح (نای، ۱۳۹۰: ۱۸۲).

فراتر از نیت توسعه‌دهندگان، برخی فناوری‌ها پس از بهره‌برداری، کارکردهایی در فضای مجازی دارند. برخی از این کارکردها مطلوب پایه‌گذاران و بعضی مکروه آنهاست. شبکه‌های اجتماعی مجازی از مهم‌ترین این فناوری‌هاست. شتاب توسعه و سرعت ورود به شبکه‌های اجتماعی مجازی همه حتی توسعه‌دهندگان را مبهور کرد. در جغرافیای مجازی، شبکه‌های اجتماعی مجازی کارکردهای مثبت و منفی جامعه‌شناختی متنوعی دارند:

کارکرد مثبت: تشکیل اجتماعات مجازی، تبادل اطلاعات، اطلاع‌رسانی، به اشتراک گذاشتن عقاید و دیدگاه و ایده‌ها، هویت‌سازی، افزایش سرمایه اجتماعی (همچون مشارکت و اعتماد)، انسجام‌بخشی، همانندسازی و ارتقای سطح کارآمدی نهادها و سازمان‌ها و در نهایت کمک به افزایش قدرت نرم، منافع و امنیت ملی کشورها.

کارکردهای منفی: مثل کمک به اهداف انتقام‌جویانه، نافرمانی مدنی، عملیات روانی و جنگ اطلاعاتی، دگرگونی در مناسبات و ساختار اجتماعی و خلاصه تولید رفتارهای جمعی که بر افکار عمومی تأثیرگذار باشد» (مطالعه گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۲: ۳۰).

در شبکه اجتماعی گروه‌ها و تجمعات جان می‌گیرند و افراد معمولی می‌توانند با به اشتراک گذاشتن اطلاعات، تجربیات و گرایش‌های خود به هم‌افزایی جمعی دست یابند. با همگرایی در شبکه، اراده جمعی شکل می‌گیرد و ظرفیت بسیج مردمی افزایش می‌یابد. شبکه‌های اجتماعی در تحریک مردم و جهت‌دهی به افکار عمومی با رسانه‌ها رقابت می‌کنند. توماس فریدمن، روزنامه‌نگار صهیونیست، درباره اهمیت شبکه‌های اجتماعی در انقلاب منطقه، از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به عنوان «مسجد مجازی» در مقابل «مساجد انقلاب ایران» یاد می‌کند (آقایی، ۱۳۹۱: ۲۳).

بیان مسئله

به فراخور وضع اجتماعی و مقتضیات فناوری، زمانی نسبتاً طولانی برای دستیابی به قدرت تفکیک بین ظرفیت و امکانات از یک سو و مظلوف و محتوا از سوی دیگر سپری شده است. با گذشت زمان و تولید محتواهای بی‌ضرر و مطلوب، بحث آلات با

کاربرد مشترک مطرح و با تأمل مجوز بهره‌برداری از فناوری صادر شده است. خدمات و تسهیلات فناوری اطلاعات موجب تحول در تجارت، صنعت و فعالیت‌های علمی شده و در سال‌های اخیر تأثیر گسترده شبکه‌های اجتماعی مجازی در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی چهره جهان را دگرگون کرده است.

بسیج دارای ساختاری پیچیده، به لحاظ سرزمینی گسترده و با نیروهای بانگیزه است. روش‌های سنتی در سازماندهی و به کارگیری بسیج به منظور بهره‌برداری کامل از این ظرفیت الهی برای دفاع از انقلاب اسلامی کافی نیست. روش‌های سنتی در به کارگیری سرمایه‌های فرهنگی- اسلامی کشور مانع به فعلیت رسیدن این ظرفیت‌ها برای تغذیه فکری و رفع شبهه‌ها و توانمندسازی بسیجیان است. نخبگان باید به طور «استراتژیک» فکر کنند و برای یافتن مکانیسم‌هایی به منظور استفاده از شبکه‌های اجتماعی به نفع امنیت ملی و پیروزی اطلاعاتی تلاش مقتضی انجام دهند (خانیک، ۱۳۹۲: ۴۱۳).

«بسیج به عنوان زبده ملت» (مقام معظم رهبری، بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه، ۱۳۶۸) و پیش‌قراول دفاع از اسلام و کیان کشور و ارزش‌های انقلاب در صف اول تقابل با دشمن در هر عرصه و ورطه‌ای است. در فضای اینترنت، به ویژه شبکه‌های اجتماعی، اکثریت بهره‌برداران را جوانان تشکیل می‌دهند. این مسئله از دو جهت برای کشور مهم است: نخست اینکه جمهوری اسلامی ایران کشوری جوان است. دوم اینکه جوانان تأثیرپذیری بیشتری دارند. برای اقدام مناسب در این حوزه باید نقش اصلی را به جوانان سپرد. «بسیج به عنوان نیروی جوان» (مقام معظم رهبری، بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه، ۱۳۸۴) ظرفیت بیشتری برای ورود به این حوزه دارد. بسیج با عزت‌مداری، سلحشوری و شوق دفاع از اسلام در همه جا و تمام زمان‌ها و ریشه در همه قشرهای کشور، زمینه کاملی برای تأثیرگذاری در محیط‌های مختلف دارد. دغدغه اصلی این پژوهش یافتن مدل مفهومی برای تبیین نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی برای تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

- اهمیت

۱. با توجه به ضریب نفوذ گسترده در شبکه‌های اجتماعی در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی، ارائه مدل مفهومی بسیج در این حوزه می‌تواند اهداف و

راه‌های وصولی در بهره‌گیری از فرصت‌ها و قوت‌های این حوزه را تعیین کند.
۲. با توجه به فشار جدی روی نظام برای رفع مانع ورود عموم به شبکه‌های اجتماعی خارجی، ایجاد آمادگی در قشرهای بسیج برای مقابله با ضعف‌ها و تهدیدهای این حوزه ضروری است.

۳. خبرگان و مسئولان در این حوزه اختلاف‌نظرهای جدی دارند. این تحقیق می‌تواند در ایجاد توافق بین آنها کمک کند.

۴. این پژوهش می‌تواند در به‌کارگیری فناوری‌های شبکه‌های اجتماعی در انسجام‌بخشی و هدایت ظرفیت‌های متراکم بسیج در فضای مجازی کمک کند.
۵. نتایج این تحقیق به عمق‌بخشی بسیج در گستره ملی و جهانی و در قشرها و طبقات جامعه بسیجیان کمک می‌کند.

- ضرورت

۱. چنانچه در جهت‌دهی راهبردی بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی تلاش نشود، با غافلگیری در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی مواجه خواهیم شد.
۲. به موقع اقدام نکردن موجب می‌شود که دشمن از ضعف‌ها و تهدیدها در حوزه شبکه‌های اجتماعی بهره برد و نظام را با چالش‌های جدی مواجه کند.
۳. نفوذ شبکه‌های اجتماعی در بدنه کشور، به ویژه جوانان ممکن است تأثیرات مخربی بر جوانان به عنوان سرمایه اصلی بسیج بگذارد.
۴. ادامه اختلاف‌نظر بین مسئولان و تصمیم‌گیرندگان ممکن است به ضعف در اقدام در حوزه شبکه‌های اجتماعی منجر شود و خسارات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بر کشور و نظام وارد آورد.

هدف تحقیق

هدف این تحقیق تدوین مدل مفهومی «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» است.

سؤال تحقیق

مدل مفهومی «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» چیست؟

پیشینه تحقیق

در سال ۱۳۹۲ در دانشکده امنیت دانشگاه عالی دفاع ملی، مطالعه‌ای گروهی با موضوع «شبکه‌های اجتماعی، فرصت‌ها و تهدیدها در امنیت ملی» انجام شد که سؤال و

فرضیات آن عبارت بودند از: «از منظر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، شبکه‌های اجتماعی مجازی چه فرصت‌ها و تهدیدهایی دارند و در این زمینه الگوی مناسب کدام است؟» و با توجه به پژوهش انجام‌شده و نتایج حاصل از تحقیقات میدانی مفاهیم، ابعاد و مؤلفه‌ها و همچنین روابط متغیرهای مد نظر، الگوی پیشنهادی ارائه شده است. استراتژی نیروی مقاومت بسیج در جنگ آینده عنوان رساله اسماعیل احمدی مقدم است. این پژوهش در سال ۸۶ در دانشگاه عالی دفاع ملی انجام شده است. این رساله به استفاده حداکثری از نیروهای مردمی در برابر تهدیدهای احتمالی آمریکا و همچنین ایجاد قدرت بازدارندگی مؤثر دفاعی پرداخته است. همچنین بر ظرفیت‌سازی در بسیج برای مقابله با اقدامات دشمن در آینده تأکید دارد.

امیرحسین خانیکی در ۱۳۹۲ در مقاله «شبکه‌های اجتماعی و امنیت ملی، تهدیدات و فرصت‌ها» به نتایج زیر دست یافته است: تهدیدهای امنیت ملی به تهدیدهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، محیط زیستی و فناورانه تقسیم می‌شود که ذات همه آنها صیانت از کشور در قبال خطرها و تهدیدهای اساسی نسبت به سرزمین، جمعیت و نظام سیاسی است. در عین حال اینترنت و بستر اطلاعاتی نیز بخشی از زندگی مدرن امروز بشر شده است و رسانه‌های اجتماعی دیجیتال، جدا از نوع و ساختار اطلاعاتی و اهداف کاری، با شیوع و گسترش بین مردم نقش‌هایی نیز ایفا می‌کنند. باید پذیرفت شبکه‌های اجتماعی یک فناوری است و هر فناوری مانند چاقویی دو دم عمل می‌کند که هم می‌برد و هم می‌تواند شفا بدهد.

سید وحید عقلی و علی جعفری در مقاله خود با عنوان «بررسی اهداف آشکار و پنهان شبکه‌های اجتماعی» در سال ۱۳۹۲ به نتایج زیر رسیده‌اند: ۱. ایجاد و راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی سالم و مفید برای مبارزه با شبکه‌های اجتماعی مخرب؛ ۲. فرهنگ‌سازی (فرهنگ‌سازی عضویت در شبکه‌های اجتماعی و نحوه استفاده از آنها)؛ ۳. نظارت کارشناسانه و مستمر بر فضای جوامع مجازی و برنامه‌ریزی برای آینده؛ ۴. آموزش «سواد دیجیتالی» و «سواد اینترنتی» در استفاده از وبسایت‌های شبکه اجتماعی؛ ۵. تقویت شبکه‌های اجتماعی بومی؛ ۶. گسترش آزادی‌های مدنی در چارچوب قانون اساسی؛ ۷. مقابله با ایجاد و نشر شایعه‌های برانداز.

در مقاله دیگری حسین حیدری و تهمینه شاوردی در ۱۳۹۲ «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر همگرایی و واگرایی قومی» را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که شبکه‌های اجتماعی فرصت‌هایی مانند بحث و گفت‌وگو و افزایش تعامل سازنده بین

کاربران، ارتقای همبستگی ملی و تقویت آن، کمک به شناخت نیازهای واقعی اقوام و اقدام برای پاسخگویی، کنترل و هدایت به‌موقع آنها، شکل‌گیری فرهنگ گفت‌وگو و افزایش قدرت تحمل اندیشه‌های مخالف، افزایش سرمایه اجتماعی درون‌قومی و بین‌قومی، ارتباط و تعامل میان قومیت‌های مختلف و ... و تهدیدهایی چون تقویت عصبیت‌های قومی، بین‌المللی شدن مطالبات قومی، امکان نفوذ جریان‌های بیگانه به قصد ایجاد تفرقه و هدایت مطالبات قومی به سمت تشدید تنش‌های قومی و افزایش تنازعات سیاسی و اجتماعی در مناطق قومی و ... را همراه داشته است.

در مقاله دیگری با عنوان «تشکیل امت اسلامی، جایگاه شبکه‌های اجتماعی در دیپلماسی عمومی کشورهای جهان اسلام» که مهدی دعائی و مهدی ذوالفقارزاده در سال ۱۳۹۲ انجام داده‌اند، آمده است با گسترش موج بیداری اسلامی، مقاومت از میدان نبرد به فضای مجازی، به خصوص شبکه‌های اجتماعی، کشانده می‌شود. صفحات ایجادشده در فیس‌بوک و حضور گسترده جوانان عرب گواه این مدعاست. ولی با توجه به اینکه این تکنولوژی‌ها به نهادهای قدرت وابسته‌اند و آنها هم تا حد امکان به دنبال تأمین منافع مالکان خود هستند، نمی‌توان به آنها اعتماد کرد.

سید سعید آقایی در تحقیقی که در سال ۱۳۹۱ با عنوان «منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (اطلاع‌رسانی، سازماندهی و گسترش سریع تحولات)» انجام داده، به این نتیجه رسیده است که شبکه‌های اجتماعی تنها پس از شروع انقلاب‌ها در دامنه‌دار شدن و بسیج اعتراضات نقش عمده داشتند؛ اما توان برنامه‌ریزی برای اداره کشور و ایجاد نهادهای دموکراتیک را ندارند و نمی‌توانند عامل دستیابی کامل به اهداف و آمال مردم و گروه‌های سیاسی باشند.

رضا آزارپاس، سام شاه، میتول تیواری، لی لی آنیتا و برایان نوبل در سال ۲۰۱۲ در دانشگاه میشیگان مقاله‌ای با عنوان «شبکه‌های اجتماعی در کشورهای در حال توسعه» منتشر کرده و به نتایج زیر رسیده‌اند: شبکه‌های اجتماعی برخط رشد درخور توجهی در چند سال گذشته داشته‌اند. با ارتقای قابلیت تحرک و نفوذ اینترنت، کشورهای در حال توسعه با افزایش اعضای جوامع برخط مواجه شده‌اند. این مقاله تحلیلی در طیفی وسیع به جزئیات کاربری شبکه‌های اجتماعی در کشورهای در حال توسعه می‌پردازد. تحقیق بر اطلاعات شبکه اجتماعی لینکداین^۱، که یک شبکه اجتماعی حرفه‌ای در سراسر جهان است، مبتنی است.

جانستون ترور در تحقیقی با عنوان «رسانه اجتماعی، معترضین و نقش جامعه مدنی» در سال ۲۰۱۱ به این نتیجه می‌رسد که رسانه‌های اجتماعی می‌توانند تأثیرات مختلفی بر فعالان داشته باشند، ولی به تنهایی نمی‌توانند انقلاب‌های جهان عرب را توجیه کنند. با تمرکز بر مورد مصر، معتقدم تلاش عمومی و نیز تلاش کارگران بخش عمومی برای مشارکت بیشتر در جامعه مدنی بود. با فشار فزاینده حسنی مبارک در چندین سال به نظر می‌رسید بخش عمومی از همکار دولت به مخالف رژیم تبدیل شده است. تا اندازه‌ای، این انتقال خیلی ناگهانی یا شگفت‌آور نیست. نقش ناسازگار پیشران‌های بخش عمومی ناشی از درک اشتباه اساسی مجزا و هم‌زمان، متضاد در درک اهداف رهبران اتحادیه کارگری و اعضای سازمان‌های آنهاست. در مصر اتحادیه‌ها، سندیکاها و مراکز تجاری به شدت در کنترل رژیم بودند. این رهبران با برگزیده شدن توسط رژیم، نه تنها در دفاع از حقوق کارگران شکست می‌خورند، بلکه عمداً آنها را سرنگون می‌کردند. توسعه تنش‌ها بین این رهبران منتخب و اعضای انقلابی با کارهایی که در راستای منافع این بازیگران بود، خنثی شده بود. برای درک پیچیدگی دینامیک کارگران معترض نیاز است بین این بازیگران تفاوت قائل شویم و سیاست‌های همکاری در حرکت‌های بخش عمومی را بررسی کنیم. من برای حل این تنش‌ها اقدام به بررسی اثر رسانه‌های اجتماعی بر حرکت‌های کارگری کردم. تأثیر رسانه‌های اجتماعی و وبسایت‌های شبکه‌ای آشکار شد. وقتی رهبران کارگری سرمایه‌سازمانی انحصاری خود را از دست دادند، اعضا می‌توانستند به راحتی با رهبران‌شان و با خود رژیم دچار چالش شوند.

در سال دیجیتالی، معارضین هم می‌توانستند بی‌رهبر باشند و هنوز همبستگی سازمانی خود را حفظ کنند. با وجود تلاش‌های قبلی برای ایجاد هماهنگی و هدایت انقلاب از طریق فیس‌بوک، یوتیوب و توییتر، انقلاب حرکت ششم آوریل به سرعت فراتر از این گروه یا رهبران آنها گسترش یافت. با دسترسی به شبکه‌های اجتماعی، کارگران به فرصت‌های خود پی بردند و چالش‌های خود با رهبران‌شان را تشخیص دادند. برقراری فدراسیون واحدهای تجاری مصری، روز پیروزی انقلاب را رقم زد؛ ولی ریشه آن را می‌توان در آوریل ۲۰۰۸ زمان ازدواج معارضین کارگری و رسانه‌های اجتماعی و تولد شکل جدیدی از حرکت اجتماعی دانست.

با توجه به تحقیقات انجام‌شده می‌توان گفت شبکه‌های اجتماعی به مثابه نوعی فناوری در اعماق جوامع رسوخ کرده و تعاریف، تقسیم‌بندی‌ها، روابط و کارکردها را در علوم اجتماعی تحت تأثیر قرار داده‌اند. در سال‌های اخیر این شبکه‌ها تأثیرات جدی در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و سایر حوزه‌ها بر جای گذاشته‌اند. پیش‌بینی‌ها

نیز نشان می‌دهد که آینده این شبکه‌ها تصویر اجتماعی جهان را تغییر و ساختار قدرت در کشورها را تحت تأثیر جدی قرار خواهد داد. در ایران نیز تأثیرات این شبکه‌ها به طور کلی بررسی شده ولی هنوز ابعاد این تأثیرات به طور روشن مشخص نشده است. مهم‌تر از آن با نگاه فرصت‌محور به این پدیده فناورانه توجه نشده است. اینکه چطور می‌توان از شبکه‌های اجتماعی در راستای اهداف انقلاب و اسلام بهره برد؛ به خصوص نقش بسیج به عنوان سرمایه اجتماعی گسترده، مردمی، جوان و انقلابی در این حوزه تأثیرگذار، مورد پژوهش و تحقیق قرار نگرفته است. موضوع پژوهش حاضر دستیابی به مدلی مفهومی برای نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی است.

چارچوب نظری تحقیق

- مبانی نظری پژوهش

هابرماس در کتاب تحول ساختاری، مفهومی هنجاری از حوزه عمومی عرضه می‌کند و آن را بخشی از زندگی اجتماعی می‌خواند که در آن شهروندان می‌توانند به تبادل نظر درباره اموری بپردازند که از نظرشان برای تأمین مصالح عامه اهمیت دارد و از این طریق افکار عمومی شکل می‌گیرد. حوزه عمومی ایده یا مفهومی هنجاری است که در چارچوب کلی نظریات هابرماس درباره کنش ارتباطی و گفت‌وگو جای دارد. هابرماس حوزه عمومی را چنین تعریف می‌کند: «مقصود ما از حوزه عمومی قبل از هر چیز قلمروی از زندگی اجتماعی ماست که در آن هر آنچه به افکار عمومی می‌انجامد، می‌تواند در هر گفت‌وگویی که در آن افراد برای ایجاد مجمعی عمومی گرد هم می‌آیند، شکل بگیرد.» بر این اساس حوزه عمومی نه یک سازمان است و نه یک مؤسسه یا نهاد، بلکه باید آن را به عنوان شبکه‌ای برای تبادل اطلاعات و دیدگاه‌ها بین شهروندان دانست؛ بنابراین حوزه عمومی عرصه ارتباطات و شکل‌گیری عقاید است.

حوزه عمومی یک عرصه فضایی- زمانی است که در آن شهروندان فعالانه گرد هم می‌آیند تا آزادانه به گفت‌وگوی باز سیاسی بپردازند؛ در واقع، حوزه عمومی عرصه ارتباطات و شکل‌گیری عقاید است. اگر مؤلفه‌های اساسی حوزه عمومی را گفت‌وگو و افکار عمومی و واکنش بدانیم، شبکه‌های اجتماعی به مثابه یک رسانه جدید، بستر مناسبی برای ظهور و تجلی هر یک از آنهاست. افراد می‌توانند از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی به گفت‌وگو و تعامل درباره مسائل و موضوعات مورد علاقه خود بپردازند و از این طریق افکار عمومی به عنوان صدای مردم شکل بگیرد و هر یک بتوانند در مخالفت با یک مسئله و موضوعی اجتماعی و سیاسی دست به کنش مناسب بزنند (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۷).

شبکه‌های اجتماعی مجازی

امکان برقراری ارتباطی مشابه و هم‌زمان با تعداد زیادی از افراد، سادگی در قطع یا تعلیق ناگهانی یک ارتباط، سادگی جمع‌آوری داده درباره ارتباطات و فعالیت‌های متداول افراد و سادگی پردازش اطلاعاتی این قبیل داده‌ها از ویژگی‌های شبکه‌های مجازی است (عبداللهی، ۱۳۹۳: ۵۲).

جدول ۱ - تعاریف و مشخصات شبکه‌های اجتماعی

مرجع	بازیگر	رابطه	شبکه اجتماعی	مثال از شبکه اجتماعی
واسرمن و فاست	یک فرد مجزا یا واحدهای اجتماعی همکار	یک‌سری وابستگی‌ها از یک نوع خاص؛ وابستگی عامل پیوند بین بازیگرهاست.	مجموعه متناهی یا مجموعه‌هایی از بازیگران که بین آنها یک یا چندین رابطه وجود دارد.	دوستی بین همکلاسی‌ها در یک کلاس درس، تمام ملت‌های دنیا و روابط دیپلماسی بین آنها
کلاما	بازیگران به عنوان گره، نقاط یا عامل شناخته می‌شوند.	یک یا چند نوع رابطه بین هر جفت از بازیگران	مجموعه‌ای از بازیگران که ممکن است با یکدیگر رابطه داشته باشند.	خانواده، همکاران در یک شرکت، شبکه‌ای از همسایه‌ها، دوستی بین همکلاسی‌ها در یک کلاس درس
جانگ و جاسزین	مردم، سازمان‌ها یا سایر موجودیت‌های اجتماعی	روابطی مانند دوستی، همکاری یا تبادل اطلاعاتی	یک مجموعه از موجودیت‌های اجتماعی که از طریق یک مجموعه از روابط اجتماعی به یکدیگر متصل شده‌اند.	دوستی بین مردم، روابط کاری، مردمی که از طریق کامپیوتر با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند.
کاکلا و دیگران	بازیگران، مردم یا گروهی از مردم هستند.	الگوهای تعاملی یا وابستگی‌ها بین بازیگران	یک مجموعه از بازیگران با برخی الگوهای تعاملی یا وابستگی‌ها بین آنها، از طریق گراف‌هایی که انواع نشان داده می‌شود.	همکاران در یک محیط کاری روابط پویا بین گروه‌ها را نمایش می‌دهد.
ینگ و دیگران	مردم یا سایر موجودیت‌ها که در متن جامعه جای دارند.	یال‌ها بیانگر تعاملات، همکاری‌ها و اثرگذاری‌های بازیگران هستند.	ساختارهایی که گره‌هایشان موجودیت‌های جامعه بوده و یال‌های آنها تعاملات و اثرگذاری بین گره‌هاست.	نویسندگان یک مقاله، پروژه گروهی در یک شرکت بزرگ
یانگ و دیگران	یک گره در هر گره نماینده یک مشتری است.	یال‌های بدون جهت و وزن در گراف؛ هر یال اتصال بین دو گره را نمایش می‌دهد.	یک گراف بدون جهت و بدون وزن	شبکه اجتماعی مشتریان که از داده‌های مربوط به تعاملات مشتریان استخراج می‌شود.

معماری پایگاه‌های شبکه‌های اجتماعی برخط

یک پایگاه شبکه اجتماعی برخط یک پایگاه وب^۱ است که:

- به عنوان یک ابزار به کاربران این امکان را می‌دهد تا با سایر افراد جامعه (دوستان، همکاران و غیره) ارتباط برقرار کنند. هر کاربر فهرستی از کسانی را که مایل به برقراری ارتباط با آنهاست، اعلام می‌کند.

- شامل طیفی وسیع از ابزارهاست که روشی داوطلبانه و غیررسمی^۲ برای ساخت جوامع مجازی در اختیار کاربران قرار می‌دهند؛ بدین طریق کاربران برخط با یکدیگر تعامل برقرار و اطلاعات را در فضای اطلاعاتی مشترک مبادله و در فعالیتهای تعاملی (بارگذاری عکس، فیلم، برچسب‌گذاری، نظردهی و غیره) شرکت می‌کنند.

- شامل اجزای خاص منظوره‌ای است که برای کاربران امکانات زیر را فراهم می‌کند: تعریف نمایه‌های برخط، فهرست کردن ارتباطات (مثل دوستان و همکاران)، دریافت اطلاعاتیه‌ها.^۳

- درباره فعالیتهای مربوط به آن ارتباطات، شرکت در فعالیتهای گروهی یا جمعی، تنظیمات ارجحیت‌ها^۴ و حریم شخصی^۵ (عبداللهی، ۱۳۹۳: ۴۰).

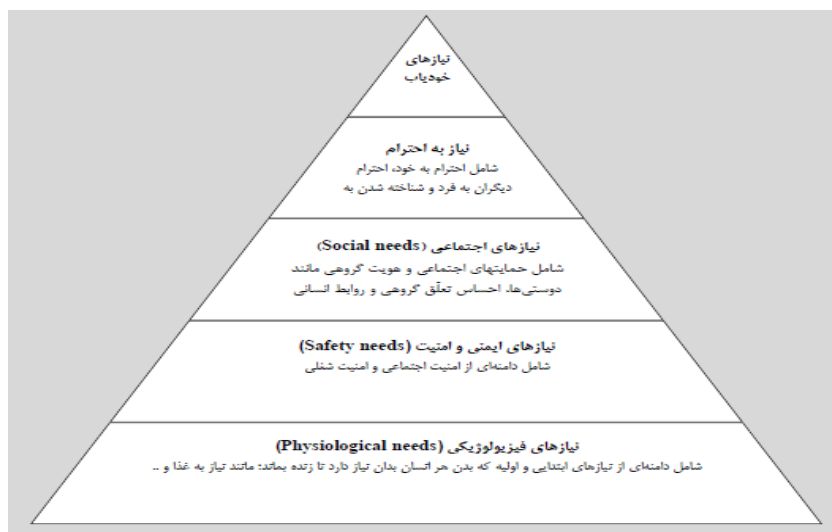
دلایل گرایش افراد به عضویت در شبکه‌های اجتماعی

برای مطالعه و بررسی چرایی تمایل افراد به عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، ابتدا باید به کاربرد این شبکه‌ها برای کاربران و پس از آن به تحلیل نیازها در انسان پرداخت. گزارش رویدادها، بازبینی رخدادها، دریافت واکنش‌های لحظه‌ای، کسب شهرت، عضویت در تیم، معرفی فرهنگ خودی، اطلاع‌رسانی و... از کاربردهای شبکه‌های اجتماعی مجازی برای کاربران است. واقعیت آن است که کاربرانی که در شبکه‌های اجتماعی عضو می‌شوند، بیشتر نگاه ابزارگونه دارند و تمایل چندانی به فلسفه ایجاد و چرایی شکل‌گیری و هدفی که چنین شبکه‌هایی دنبال می‌کنند، ندارند. بر این اساس، ضروری است با نگاهی روان‌شناسانه، سلسله‌مراتب نیازهای انسان بررسی شود.

-
- 1 . Website
  - 2 . Informal
  - 3 . Notifications
  - 4 . Preference
  - 5 . Privacy

برای نخستین بار آبراهام مازلو نظریه «سلسله‌مراتب نیازها» را ارائه داد. او معتقد بود انسان‌ها و حیوانات نیازمند و دارای میل‌های غریزی هستند و اینکه نیازهای انسان به ترتیب اهمیت، طبقه‌بندی می‌شود. بر اساس سلسله‌مراتب نیازهای مازلو، سه گروه از نیازهای مرتبه پایین را که برای ایجاد راحتی در ابتدا باید ارضا شوند، «نیازهای محرومیت» و دو گروه بالای سلسله‌مراتب را به دلیل اینکه بر رشد و پیشرفت انسان‌ها تأکید دارند، «نیازهای رشد» می‌نامند. سلسله‌مراتب نیازهای مازلو در شکل زیر نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، نیازهای اجتماعی پس از نیاز به امنیت و نیازهای فیزیولوژیکی قرار دارد؛ به عبارت دیگر، مازلو اعتقاد داشت زمانی که انسان‌ها نیازهای حیاتی خود را که نیازهای فیزیولوژیکی و نیاز به امنیت است، ارضا کرده‌اند، توجه‌شان به نیازهای اجتماعی یا تعلق گروهی جلب می‌شود، زیرا انسان‌ها نیاز دارند که احساس کنند عضو گروهی هستند.

شکل ۱ - سلسله‌مراتب نیازهای مازلو

در دوران کودکی، خانواده به عنوان یک گروه، نیاز اساسی انسان را به تعلق گروهی ارضا می‌کند، اما افراد به مرور زمان و با افزایش سن، نیاز به تعلق گروهی خود را در خارج خانواده جست‌وجو می‌کنند؛ به طوری که گروه‌های هم‌سن، نقش مهمی در دوران بلوغ برای گروه‌یابی دارند. باید توجه کرد که نیاز به تعلق گروهی در دوران جوانی در نهایت قدرت و قوت خود قرار دارد؛ بنابراین، اولین دلیل برای تمایل افراد به عضویت در شبکه‌های اجتماعی را می‌توان تلاش برای ارضای نیازهای اجتماعی و تعلق گروهی برشمرد.

در واقع عضو یک شبکه اجتماعی مجازی می‌تواند هویتی متفاوت از خود ارائه دهد و از جبر هویت واقعی خود رهایی یابد یا دست‌کم حس رهایی از این جبر را تجربه کند؛ زیرا در موقعیت مجازی، فرد هویت و نقشی را که خود به دنبال ارضای روانی آن است، به تصویر می‌کشد. فرد می‌تواند چهره، اندام و موقعیت اجتماعی خویش را دوباره بسازد و دوستان خود را از نو انتخاب کند و با این گزینش، چهره‌ای از خود را که بنا به برخی معذورات و محدودیت‌های فرهنگی، اجتماعی یا خانوادگی نمی‌تواند در عالم واقع از خود نشان دهد، در این محیط به نمایش بگذارد. این بازتعریف و آزادی عمل یکی از اصولی‌ترین دلایل گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی میان جوانان ایرانی است. نتیجه اینکه شبکه‌های اجتماعی مجازی برای فرد ایجاد نقش می‌کنند؛ در حالی که فرد پیش از این کمبودش را در جامعه احساس می‌کرد و باعث انزوا و افسردگی‌اش می‌شد؛ زیرا نقشی را که بتواند با آنکا به آن، خود را در جامعه عرضه کند، نداشت؛ اما شبکه‌های اجتماعی این امکان را به وی می‌دهند تا با آن نقشی که مورد پذیرش درونی‌اش است، حاضر شود و از همه مهم‌تر، دیده شود. پس به راحتی اطلاعات می‌دهد و ارتباط می‌گیرد؛ به عبارت دیگر فرد مجبور است برای دیده شدن و رسیدن به آن هویت مجازی، اطلاعات بدهد. بنابراین می‌توان نقش یک سازمان مردم‌نهاد را در طراحی و راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی مجازی کاملاً بی‌بدیل دانست؛ چنان‌که می‌توان یک شبکه اجتماعی مجازی را به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد تلقی کرد زیرا از ویژگی‌ها و مشخصه‌های آن برخوردار است. در عین حال نگاهی به کارکردها و اقداماتی که سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند داشته باشند، نشان می‌دهد کوه محتوای شبکه‌های اجتماعی مجازی کاملاً می‌تواند در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد ظهور و بروز یابد (جعفرپور، ۱۳۹۰: ۹۲).

امنیت ملی و فناوری اطلاعات

در فضای سایبر، شبکه‌های گوناگون ارتباطی و اطلاعاتی به هم متصل‌اند. در چنین فضایی قسمت اعظمی از امور مهم دولتی و بین‌دولتی در زمینه‌هایی همچون تجارت، علم، فرهنگ، سیاست و امنیت از طریق فضای سایبر انجام می‌گیرد. با توجه به آسیب‌پذیری و نفوذپذیری چنین فضایی، اختلال در سامان آن ممکن است ضررهای جبران‌ناپذیری به موجودیت‌ها و بازیگران مختلف وارد کند (شاپوری و باقری، ۱۳۹۰).

نیوت گینگریچ در توصیف دوران جدید ارتباطات می‌نویسد: «هر روز جمع بیشتری از مردم امکان می‌یابند فراتر از ساختارها و سلسله‌مراتب جمعی، در پناه گوشه‌های امنی که انقلاب اطلاعاتی ایجاد کرده است، به فعالیت بپردازند. برخلاف انقلاب صنعتی که مردم را گروه‌گروه به داخل سازمان‌های عظیم اجتماعی مانند شرکت‌های عظیم، اتحادیه‌های بزرگ و دولت-ملت‌های مدرن می‌راند، انقلاب ارتباطات و فضای شبکه‌ای در حال از هم پاشیدن این غول‌ها و هدایت ما به سوی آن چیزی است که هویت‌های منتزع نامیده می‌شود». از این رو جامعه شبکه‌ای فضایی سنتی نیست که افراد و گروه‌ها بدون ارتباط با یکدیگر در آن به سر ببرند، بلکه تعاملات مؤثر مجازی و واقعی، ضرورت حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی را شکل می‌دهد. بسیاری از این ارتباطات بدون نظارت دولت‌ها و در بازه زمانی اندکی انجام می‌شود، بدون اینکه امکان کنترل و محدودیت برای آن وجود داشته باشد. شبکه‌ها ساختارهایی باز هستند که می‌توانند بدون هیچ محدودیتی گسترش یابند و نقاط شاخص جدیدی را درون خود پذیرا شوند. تا زمانی که این نقاط توانایی ارتباط در شبکه را داشته باشند، یعنی مادام که از کدهای ارتباطی مشترک (برای مثال ارزش‌ها یا اهداف کارکردی) استفاده کنند، می‌توانند قدرت تأثیرگذاری خود را نیز اعمال نمایند. بنابراین فرایند در حال تکوین جهانی شدن که مارتین آلبرو^۱ آن را فرایند الحاق ساکنان سیاره زمین به جهان اجتماعی واحد می‌داند (Baylis and Smith, 1997: 15) هم به عنوان پیامد ظهور پارادایم نوین ارتباطات و هم عامل برانگیزاننده گسترش روزافزون آن، بیشترین بازتاب‌های امنیتی خود را در عرصه اقتصاد جهانی شده بر جای می‌گذارد. از سوی دیگر شبکه‌ها به ابزار هماهنگ‌سازی برای تقریباً تمامی فعالیت‌های سیاسی-اجتماعی در جهان تبدیل شده‌اند. شکل‌گیری و هدایت اعتراضات، خشونت‌ها، آشوب‌ها، تظاهرات و ناآرامی‌ها متأثر از فضای شبکه‌های اجتماعی است. در چنین وضعیتی و به تناسب وضعیت شبکه‌های مجازی، مفاهیم تهدید نیز دگرگون شده و شکل جدیدی به خود گرفته است. زمانی تهدید صرفاً در شکل خارجی و بیرونی آن تحلیل می‌شد و هر نوع خطری که از بیرون مرزهای سیاسی متوجه نظام سیاسی می‌شد، تهدید به شمار می‌آمد؛ اما با پیشرفت جوامع بشری و تغییر در شکل روابط، شکل تهدید نیز دگرگون شد تا جایی که امروزه با توسعه مطالعات امنیتی، بعد داخلی به عنوان مهم‌ترین بعد تهدید تحلیل می‌شود.

نکته محوری در اندیشه کاستلز «برساخته شدن هویت‌ها» است و مهم‌تر اینکه این هویت‌ها چگونه، از چه چیزی، توسط چه کسی و به چه منظوری برساخته می‌شوند. به طور کلی اینکه چه کسی و به چه منظوری هویت جمعی را برمی‌سازد، تا حدود زیادی تعیین‌کننده محتوای نمادین هویت مد نظر و معنای آن برای کسانی است که خود را با آن یکی می‌دانند یا خود را بیرون از آن تصور می‌کنند. از آنجا که برساختن اجتماعی هویت در بستر روابط قدرت انجام می‌گیرد، او بین سه صورت و منشأ برساختن هویت تمایز قائل می‌شود:

هویت مشروعیت‌بخش: این نوع هویت را نهادهای غالب جامعه ایجاد می‌کنند تا سلطه آنها را بر کنشگران اجتماعی گسترش دهد و عقلانی کند.

هویت مقاومت: این هویت به دست کنشگرانی ایجاد می‌شود که در وضعی به سر می‌برند که با سلطه تعارض دارند و برای براندازی سلطه یا تغییر رفتار سلطه‌گران تلاش می‌کنند. این هویت از طرف منطبق سلطه بی‌ارزش دانسته می‌شود.

هویت برنامه‌دار: هنگامی که کنشگران اجتماعی با استفاده از هرگونه مواد و مصالح فرهنگی در دسترس هویت جدیدی می‌سازند که موقعیت آنان را در جامعه از نو تعریف می‌کند و به این ترتیب در پی تغییر شکل کل ساخت اجتماعی برمی‌آیند، این نوع هویت تحقق می‌یابد. مصداق این نوع هویت مثلاً وقتی است که فمینیسم از سنگرهای مقاومت و دفاع از هویت و حقوق زنان خارج می‌شود تا پدرسالاری را به چالش بخواند (کاستلز، ۱۳۸۳: ۲۶). طبعاً هویت‌هایی که در آغاز به منزله هویت مقاومت شکل می‌گیرند، ممکن است مبلغ برنامه‌هایی شوند یا ممکن است در طول تاریخ میان نهادهای جامعه به نهاد مسلط بدل شوند و بدین ترتیب به منظور عقلانی کردن سلطه خود به هویت‌های مشروعیت‌بخش تبدیل شوند. هر یک از فرایندهای هویت‌سازی، به نتایج متفاوتی در ایجاد جامعه می‌انجامد و مجموعه‌ای از سازمان‌ها و نهادها و همچنین مجموعه‌ای از کنشگران اجتماعی سازمان‌یافته و ساختارمند را پدید می‌آورد. این مجموعه، هویتی را بازتولید می‌کند که منابع سلطه ساختاری را در جامعه مدنی، البته گاهی به شیوه پرتعارض، عقلانی می‌سازد. هویت مقاومت موجب ایجاد جماعت‌ها یا اجتماعاتی می‌شود که مهم‌ترین شکل هویت‌سازی در جامعه است. رشد فناوری اطلاعات، تجدید ساختار روابط درونی شبکه‌ها، ایجاد شبکه‌های جدید در اجتماع و برقراری نوع نوینی از ارتباطات موجب شده است شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرات بسیاری بر وضعیت امنیتی کشورها بر جای گذارند. از تأثیرات دیگر

شبکه‌های اجتماعی بر فرایند جمع‌آوری اطلاعات در سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی می‌توان به تشدید روند تولید اطلاعات فریب اشاره کرد. اطلاعات فریب به آن دسته از اخبار و اطلاعات غلطی گفته می‌شود که حریف به منظور فریب و گمراه ساختن فرایند تصمیم‌گیری علیه سرویس مقابل طراحی می‌کند. این نوع اطلاعات عمدتاً به شکل‌های مختلف مانند تحریف، جعل، شایعه، تکذیب، دروغ، عملیات روانی و... منتشر می‌شود. در اطلاعات فریب گاهی اوقات اطلاعات درست و نادرست با یکدیگر تلفیق و نتیجه دلخواه طراح از آن استنتاج می‌شود. با توجه به رشد فزاینده اخبار و اطلاعات و نیز تکثر رسانه‌های ارتباط جمعی و نیز سهولت دسترسی شهروندان به این نوع رسانه‌ها، تولید اطلاعات فریب به یکی از اهداف اساسی سرویس‌های اطلاعاتی تبدیل شده است و تلاش می‌کنند با تأثیرگذاری بر جامعه حریف به صورت مستقیم با شهروندان آن جامعه ارتباط برقرار و بین حوزه اجتماع و سیاست فاصله ایجاد کنند. چنین فریبی زمانی که در حوزه اطلاعات راهبردی انجام گیرد موجب گمراه شدن حریف و مشغول کردن او به امور کم‌اهمیت و نامرتب می‌شود (مطالعه گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۲: ۲۳۹).

می‌توان تأثیر فضای شبکه‌ای را در تهدیدها و فرصت‌های اطلاعاتی و امنیتی مشاهده کرد. مطالعه امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی، این پدیده را با رویکرد فرصت/تهدید ارزیابی می‌کند؛ به عبارت دیگر، چنین فضایی برای دولت‌ها کارکردی دوگانه دارد که ممکن است برای برخی ماهیت فرصت‌ساز و برای برخی دیگر تهدیدزا باشد. در واقع دولت‌ها با چالش شبکه اجتماعی روبه‌رو هستند. در صورت درک مطابق با واقع شرایط و تصمیم درست می‌توانند از فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی بهره ببرند و در غیر این صورت دچار تهدیدهای آن خواهند شد.

تأثیرات امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی

چنانچه ظهور جامعه شبکه‌ای را مفروض بدانیم، آن‌گاه با تصویر تازه‌ای از تهدیدهای جهانی مواجه خواهیم بود. با این تفسیر چند دسته از تهدیدهای جهانی را می‌توان شناسایی کرد. یک دسته از تهدیدها گرچه محصول اقدام بازیگرانی خاص هستند یا طیفی خاص را در معرض خطر قرار داده‌اند، به دلیل ارتباطات وثیق جهانی، توسعه‌ای فزاینده می‌یابند و در قالب اشکال گوناگون در سایر بخش‌های شبکه ظهور می‌کنند (افتخاری، ۱۳۸۵: ۲۰۰).

شبکه‌های اجتماعی در حوزه‌های مختلف زندگی بشر تأثیرگذارند و هنوز موج تأثیرات آنها فرونشسته است. احزاب سیاسی نیز توان خود را به عنوان کارگزاران خودمختار تغییر اجتماعی تا به انتها مصرف کرده‌اند. نهادهای دولت ملی بخش بزرگی از قدرت خود را از دست داده‌اند. به نظر می‌رسد چنانچه نقش‌ها و روش‌ها در پاسخ‌دهی به مطالبات مردمی و هدایت ظرفیت‌های شکل‌گرفته در فضای مجازی و کنترل اقدامات واگرایانه سیاسی با ابزار اطلاعاتی بازطراحی نشود، کشورها با چالش‌های جدی امنیتی مواجه خواهند شد.

بسیج

واژه بسیج به عنوان یک مفهوم، اغلب به فراهم کردن امکانات و آمادگی یک کشور برای مقابله و دفاع هنگام وقوع جنگ یا بحران اشاره دارد. هرچند از آمادگی یک جامعه در زمینه بسیج منابع (نیروی انسانی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، روانی و...) می‌توان برای تحقق سایر اهداف و برنامه‌های یک کشور استفاده کرد، اما جنگ بی‌تردید مهم‌ترین و شگفت‌انگیزترین پدیده اجتماعی است و آمادگی برای مقابله با آن در تمام مکاتب و آیین‌ها تأکید و توصیه شده است. در دنیای امروز قدرت هر ملت - دولت به هیچ‌وجه فقط در نیروهای مسلح آن خلاصه نمی‌شود، بلکه عوامل دیگری نیز شرط است که نمونه‌های آن منابع اقتصادی و تکنولوژی، مهارت در آینده‌اندیشی، قدرت تصمیم‌گیری در سیاست خارجی و کارایی سازمان‌های اجتماعی و سیاسی است و از همه اینها مهم‌تر خود ملت است. خود مردم، مهارت‌هایشان، انرژی و بلندپروازی‌هایشان، انضباط و ابتکارهایشان، معتقدات‌شان، اسطوره‌ها و پندارهایشان و چگونگی ترکیب و پیوند اینها با هم مهم است (رمضانیان، ۱۳۹۱: ۲۱).

«ملت ایران برای دفاع از انقلاب و نظام اسلامی قدرت درونی و ناشناخته خود را در ساختار بسیج متمرکز کرد. بسیج مظهر عظمت ملت و نیروی کارآمد درونی کشور ماست» (مقام معظم رهبری، دیدار با فرماندهان بسیج در مصالای امام خمینی(ره)، ۱۳۹۲). «هر فردی که با احساس مسئولیت و بصیرت مشغول فعالیت است، هر جا باشد، بسیجی است» (مقام معظم رهبری، دیدار با اعضای مجمع عالی بسیج، ۱۳۹۳).

نظریه بسیج در فرهنگ سیاسی امام خمینی(ره)

امام خمینی(ره) بر اساس اندیشه سیاسی خود برای مردم شأنی والا قائل‌اند و تحقق حاکمیت الهی را جز از راه تحقق حکومت مردمی و مشارکت مردم در همه امور اجتماع ممکن نمی‌دانند. امام رکن اساسی حرکت خود را در بسیج مذهبی توده‌ها می‌دانند. ایشان در گذشته‌های دور در چند مرحله ایده بسیج عمومی یا بسیج مردمی را مطرح کرده‌اند و در طلیعه پیروزی نهضت می‌فرمایند: «من در اندیشه تشکیل بسیجم». امام مردم‌باوری و تکیه بر توده‌های مردم را مبتنی بر شریعت اسلامی می‌دانستند و اصالت حرکت سیاسی جامعه را در توجه دائمی به توده‌ها که از آنان به «پابرهنگان و مستضعفان» تعبیر می‌فرمودند، می‌دانستند. سیره عملی امام در دوران مبارزه اتکا نکردن به احزاب و گروه‌ها و تأکید بر مردمی کردن مبارزه بوده و در برهه پس از پیروزی نیز همین مشی استمرار پیدا کرده است؛ هرچند گروه‌های زیادی در انقلاب مشارکت داشتند و پس از پیروزی نیز گروه‌های بیشتری شکل گرفتند و به نوعی مدعی دخالت در جامعه و اداره آن بودند (رضانیان، ۱۳۹۱: ۷۱).

«در مجموع، وجود بسیج یکی از معجزات انقلاب است. این ابتکار امام بزرگوار ما، آگاهی او را، حکمت او را، اتصال دل نورانی او را به اراده الهی، به حکمت الهی نشان می‌دهد. بسیج یک پایه مستحکمی برای انقلاب شد. امروز بسیج در زمینه علم، در زمینه تجربه، در زمینه فناوری، در زمینه‌های معنوی، در زمینه خدمات اجتماعی، در زمینه نظریه‌پردازی در بخش‌های مختلف زندگی اجتماعی، در زمینه تحصیل، در زمینه تربیت، ببینید چقدر فعال است در بخش‌های گوناگون» (مقام معظم رهبری، بسیجیان و فعالان طرح شجره طیبه صالحین، ۱۳۹۱).

تعاملات بسیج و شبکه‌های اجتماعی

فرمانده سپاه در تبیین نقش بسیج در مقابله با جنگ نرم دشمن می‌گوید: «نقش مردم در مقابله با جنگ نرم «سرنوشت‌ساز» است. حضور جوانان مؤمن، بانگیزه و باایمان در عرصه‌های مختلف مانند فضای مجازی نقش مهمی در مقابله با جنگ نرم دشمن دارد» (سرلشکر جعفری، ۱۳۹۳).

همچنین رئیس سازمان بسیج می‌گوید: حضور بسیج در همه عرصه‌ها آخرین فرمان امام خمینی به سپاه است. آنها می‌خواهند با جنجال رسانه‌ای و فضای مجازی روحیه ملت را در هم بشکنند که صف‌آرایی بسیجیان در فضای رسانه‌ای و مجازی

آنها را شکست می‌دهد. بنابراین حق دارند از دست سپاه و بسیج عصبانی باشند، چون می‌بینند از هر معبری بخواهند ملت ایران را محاصره و تسلیم کنند، به سد بسیج و سپاه برمی‌خورند (سردار نقدی، ۱۳۹۳).

در واقع اینترنت به عنوان رسانه‌ای ارتباطی، زندگی برون‌گرایانه‌ای را برای فردی که نتوانسته است در محیط اجتماع به سازگاری و تعامل مناسبی دست یابد، فراهم کرده است. گریز از اجتماع عموماً به دلیل نداشتن مهارت کافی، عقده حقارت، یأس و بدبینی حاصل شده است و فرد را از مشارکت و سازندگی در عرصه اجتماع بازمی‌دارد. دانشجویانی که زیاد از اینترنت استفاده می‌کنند، ضمن داشتن نشانه‌های بیماری از لحاظ شناختی و وجود ترس و اضطراب، مهارت اجتماعی و مقابله‌ای کمتری دارند. اما در این تحقیق این عوارض بین دانشجویان بسیجی مشاهده نشد، بلکه دانشجویان بسیجی سازگاری بیشتری در عرصه‌های مختلف اجتماعی داشتند. در بررسی تحلیلی این موضوع باید گفت هرچند نیروهای بسیجی از فضای مجازی در عرصه‌های مختلف استفاده و زمان زیادی را صرف آن می‌کنند، از عوارض سوء آن به دلیل بهره‌گیری از اعتقادات مذهبی و ارتباطات معنوی، آسیبی نمی‌بینند. رعایت تقوای الهی و گذر از آنچه در صفحات اینترنت برای انحراف جوانان به‌وفور مشاهده می‌شود، بسیجیان را از افتادن در این دام بازداشته و پناه بردن به خداوند متعال، پناه‌دهی را از سوی خداوند به دنبال داشته است. یقیناً آموزش‌هایی که پایگاه‌های بسیج در این زمینه‌ها عرضه می‌کنند، همراه تعالیمی که ممکن است خانواده‌ها دهند، قدرت سازگاری، سلامت روانی و فعالیت سالم در عرصه اجتماع را برای بسیجیان در مقایسه با غیربسیجیان فراهم آورده است.

از نتایج دیگر تحقیق، آشکار شدن این موضوع است که دانشجویان بسیجی وابستگی کمتری به اینترنت در مقایسه با دانشجویان غیربسیجی دارند.

در پژوهشی دیگر که به بررسی ارتباط سلامت عمومی با اینترنت پرداخته است، مشخص شد معتادان به اینترنت، افسردگی بیشتری در مقایسه با کاربران عادی دارند. وابستگی کمتر به اینترنت و در نتیجه، مصون ماندن از آسیب‌های آن را نیز باید در بینش الهی، آگاهی، اعتقاد و ایمان بسیجیان و آموزش‌هایی دانست که بسیجیان از آن بهره‌جسته‌اند. همچنین هشدارها و دوره‌های علمی-آموزشی را در این زمینه باید کارآمد دانست.

پایبندی به ارزش‌های خانوادگی و حفظ روابط صمیمانه و عاطفی با خانواده در

دانشجویان بسیجی بیشتر از دانشجویان غیربسیجی است. به طور کلی در پژوهش‌های متعدد، از جمله پژوهش زنجانی‌زاده و جوادی، روشن شد که میزان استفاده از گپ اینترنتی بر ارزش‌های خانوادگی و نیز روابط فرد با خانواده تأثیر منفی دارد. تقید به ارزش‌های خانوادگی و پاسداری از حرمت و منزلت خانواده از مواردی است که در آموزه‌های دینی بر آن بسیار تأکید شده است.

تمایل کمتر به استفاده از گپ و عواقب شوم ناشی از ارتباطات نامعین در فضایی مبهم و نامطمئن، موضوعی است که دانشجویان بسیجی به آن آگاهی دارند و علاقه کمتری به آن نشان داده‌اند. همچنین دانشجویان بسیجی در این تحقیق تمایل کمتری به دریافت آهنگ‌های اینترنت که معمولاً غیرمجاز، مهیج و خارج از چارچوب و ضوابط دینی و عقلی هستند، نشان داده‌اند.

عارضه دیگر اینترنت را باید چالش‌های مربوط به عوارض جنسی دانست که افراد بدون ممنوعیت‌های قانونی و اخلاقی به تماشای آن مبادرت می‌ورزند. دیدن این تصاویر، قید و بندها و ارزش‌های اخلاقی را تضعیف می‌کند و فساد و فحشا و سقوط در ورطه هولناک را به دنبال خواهد داشت. تمرکز بر این فساد، گرفتار شدن در دامنه تجاوز، کاهش گفت‌وگو و ارتباط با خانواده و اطرافیان، دروغ‌گویی و سرانجام رنج و اندوه را بر فرد عارض خواهد کرد. در این تحقیق مشخص شد که بسیجیان با آگاهی از عواقب مشاهده و دریافت عکس و فیلم‌های غیراخلاقی، کمتر به این دام افتاده‌اند. بر اساس یافته‌های این تحقیق، گرچه دانشجویان بسیجی آسیب کمتری از دانشجویان غیربسیجی متحمل شده‌اند، نباید از آسیب‌هایی که به غیربسیجیان وارد می‌شود، غفلت کرد. آسیب‌های وارده به کل دانشجویان غیربسیجی موضوعی است که باید به آن اندیشید و درصدد چاره‌جویی برآمد.

دکتر کندال (روان‌شناس) روش‌هایی را برای درمان اعتیاد به اینترنت، از قبیل شکستن عادت فرد، پیدا کردن کارهایی برای اوقات فراغت، صحبت و گفت‌وگو با افراد متفاوت، جست‌وجوی مسائل زیربنایی و کمک گرفتن از تخصص پیشنهاد کرده است. تحکیم و بهسازی هویت فردی و جست‌وجوی شخصیت واقعی و صحیح از خویشتن، برای افراد معتاد به اینترنت امری ضروری است که باید به آن پرداخت. کمک به این‌گونه افراد برای پیدایش روحیه عزتمندی و اعتماد به نفس و جلوگیری از روحیه یأس و بدبینی می‌تواند آرام‌آرام فرد را به زندگی بازگرداند. فراهم کردن سرگرمی دیگری غیر از اینترنت و نظارت والدین، توأم با همدلی و همراهی، دانشجو را

از غرق شدن در ورطه هولناک انزوا و افسردگی نجات می‌دهد و در رشد سالم او مؤثر است. آموزش مهارت‌های اجتماعی و روی آوردن به یک حرفه، ورزش و تلاش‌های جسمانی هدف‌دار و منظم و ارائه مشاوره، به تدریج این آگاهی را به فرد می‌بخشد که اضطراب و افسردگی، کاهش اشتها و اختلال خواب او بر اثر استفاده از تصاویر پورنو و کلیپ‌های نامناسب و افراط در انجام بازی‌های پرتحرک و مهیج بوده است. در این زمینه مسئولان نیز باید بدانند که دشمن، سلامت روانی و سازگاری و پیشرفت علمی و انسجام خانوادگی فرزندان این مرز و بوم را هدف گرفته است. با توجه به نقش خانواده و در نظر گرفتن این موضوع که بیشترین زمان استفاده از اینترنت در منزل است، والدین با کنترل صحیح و راهنمایی‌های لازم می‌توانند از عوارض سوء فضای مجازی بر فرزندان خود بکاهند. مدارس و دانشگاه‌ها می‌توانند نحوه استفاده صحیح از اینترنت را به دانش‌آموزان و دانشجویان آموزش دهند و ضمن غافل نشدن از آموزش و بهره‌گیری از آن، زیان‌ها و آثار مخرب روحی، روانی و اجتماعی آن را یادآور شوند. بسیج می‌تواند با گسترش پوشش خود و جذب جوانان مستعد و توانمند، بر گستره فعالیت و جذب خود بیفزاید و سپس با آموزش لازم در زمینه‌های مختلف اعتقادی و مذهبی، مصونیت بیشتری برای کل جامعه فراهم کند. ریاست محترم سازمان بسیج مستضعفین ابراز کرده‌اند: باید تلاش کنیم امروز در فضایی که فضای تبادل اطلاعات بین جوامع است، این فضا را در دست بگیریم. لازمه این امر داشتن تخصص کافی است. حداقل به اندازه دشمن باید در این فضا تخصص داشت و باید خلاقیت‌هایی را به کار برد تا بر طرف مقابل چیره شد. برگزاری مسابقات وبلاگ‌نویسی، گسترش فعالیت‌های فرهنگی و آموزش استفاده صحیح و علمی از اینترنت از راهکارهای مقابله با این عوارض است. به طور کلی، مصونیت‌بخشی به جای محدودسازی، توأم با هدایت و مدیریت و تأکید بر سازگاری، برخورد واقع‌بینانه و عاقلانه با این پدیده در قالب آموزش روش‌ها و مهارت‌ها می‌تواند ضمانت بیشتری برای حفظ سلامت و زندگی توأم با موفقیت ایجاد کند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴۵).

چارچوب مفهومی پیشنهادی

در این پژوهش دو متغیر شبکه‌های اجتماعی مجازی و بسیج و تأثیرات آنها بر هم مطالعه شده است. هم بسیج بر شبکه‌های اجتماعی تأثیر دارد و هم شبکه‌های اجتماعی در بسیج تأثیرگذار است. با توجه به این تأثیرات و با استفاده از ادبیات

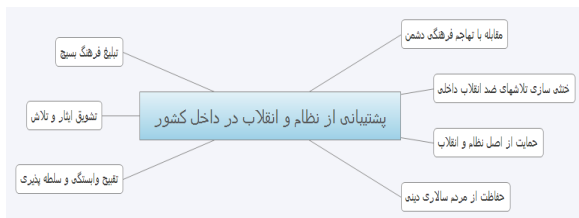

تحقیق و مصاحبه با پنج تن از خبرگان حوزه، شش بُعد برای تبیین فضاهای تعاملی بسیج و شبکه‌های اجتماعی مجازی پیشنهاد شده است:

شکل ۲- مؤلفه‌های پیشنهادی برای بسیج و شبکه‌های اجتماعی

مؤلفه‌های پیشنهادی برای بُعد «پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور»:

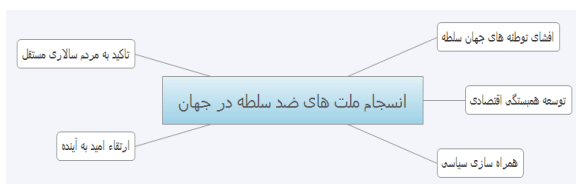
شکل ۳- بُعد نظام و انقلاب در داخل کشور

مؤلفه‌های پیشنهادی برای بُعد «ارتقای مقاومت در منطقه»:

شکل ۴- بُعد مقاومت در منطقه

مؤلفه‌های پیشنهادی برای بُعد «انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان»:

شکل ۵- ملت‌های ضد سلطه در جهان

مؤلفه‌های پیشنهادی برای بُعد «تعامل فعال با ملت‌های غربی»:

شکل ۶- بُعد ملت‌های کشورهای غربی

مؤلفه‌های پیشنهادی برای بُعد «تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری»:

شکل ۷ - بُعد تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری

مؤلفه‌های پیشنهادی برای بُعد «تقویت بسیج»:

شکل ۸- بُعد تقویت بسیج

به طور کلی دو نگرش در مدل مد نظر است: نخست اینکه بسیج از شبکه‌های اجتماعی برای تقویت داخلی و انجام مأموریت‌های خود بهره می‌گیرد. دیگر اینکه بسیج در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی در راستای مأموریت‌های خود تلاش می‌کند.

داده‌ها و مباحث تفصیلی تحقیق

۱. جامعه آماری تحقیق

«جامعه آماری عبارت است از همه عناصر و افرادی که در یک مقیاس جغرافیایی مشخص (جهانی یا منطقه‌ای) دارای یک یا چند صفت مشترک باشند» (حافظ‌نیا، ۱۳۸۲: ۱۱۹). جامعه آماری این تحقیق به دو دسته تقسیم شد؛ بدین ترتیب که در مرحله اول برای تبیین ابعاد و مؤلفه‌های الگوی شبکه‌های اجتماعی و بسیج با تعدادی

از خبرگان امر (پنج تن) در این زمینه مصاحبه شد. در مرحله بعد به منظور تأیید ابعاد و مؤلفه‌های به‌دست‌آمده، از مسئولان مرتبط سازمانی، استادان مرتبط دانشگاهی و کارشناسان مرتبط به شرح زیر نظرسنجی به عمل آمد.

جدول ۲- مشخصات جامعه آماری

ردیف	مشخصات جامعه آماری
۱	مدیران و کارشناسان ستاد کل نیروهای مسلح و مرکز راهبردی نیروهای مسلح
۲	مدیران مرتبط با فضای مجازی و موضوعات سایبری در سازمان بسیج
۳	اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشکده جنگ الکترونیک و دفاع سایبری دانشگاه امام حسین(ع)
۴	اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشکده فوای دانشگاه امام حسین(ع)
۵	اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشکده امنیت دانشگاه عالی دفاع ملی
۶	مسئولان سازمان پدافند غیرعامل
۷	مدیران و کارشناسان ارشد سازمان جنگ الکترونیک و دفاع سایبری سپاه پاسداران
۸	اعضای شورای عالی فضای مجازی و کارشناسان مرکز ملی فضای مجازی
۹	کارشناسانی که در حوزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بسیج کار می‌کنند.

۲. جامعه نمونه و حجم نمونه

برای محاسبه حجم نمونه فرمول‌های متعددی در کتاب‌های آمار مطرح است که از ورود به این بحث خودداری می‌شود. در اینجا صرفاً به ذکر این نکته بسنده می‌شود که به علت محدودیت جامعه آماری در این تحقیق از روش تمام‌شماری استفاده شده است. با توجه به تخصصی و خاص بودن حوزه پژوهش، خبرگانی که بتوانند به هدایت پژوهش کمک کنند، محدود هستند. برای رعایت احتیاط ۱۳۰ پرسشنامه توزیع شد تا همه خبرگان را پوشش دهد. تعدادی از خود صلب صلاحیت کردند و برخی نیز به دلیل کمبود فرصت عذر آوردند. تعداد ۹۹ پرسشنامه بازگردانده شد که ۸۳ پرسشنامه به طور کامل پر شده بود.

۳. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش

برای متغیرهای کمی از آمار توصیفی و برای آزمون فرضیه‌ها از آمار استنباطی با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس^۱ و برای متغیرهای کیفی از تحلیل محتوا و تفسیرگرایی بهره‌گیری شد. با استفاده از ادبیات موضوع در شبکه‌های اجتماعی و

بسیج و همچنین بهره‌گیری از اطلاعات میدانی که در مصاحبه با خبرگان و مسئولان مرتبط در سازمان بسیج به دست آمده است، مدل مفهومی مرتبط پیشنهاد شد. در مرحله نهایی با بهره‌گیری از نتایج کمی پرسشنامه‌ها، مدل پیشنهادی پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفت.

۴. ابزارها و روش‌های جمع‌آوری داده‌ها

ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌های ثانویه، فیش‌برداری است که با روش کتابخانه‌ای، داده‌های لازم جمع‌آوری شد. همچنین ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌های اولیه در این تحقیق مصاحبه و پرسشنامه بود که با استفاده از روش میدانی داده‌های مربوط به دست آمد. سؤال‌های مصاحبه به صورت سؤال باز، پس از تأیید کمیت و کیفیت آن توسط استادان دانشگاه و صاحب‌نظران، مطرح و از سطح جامعه خبرگان جمع‌آوری شد.

۵. روایی^۱ و پایایی^۲ تحقیق

الف) روایی تحقیق

روایی تعیین می‌کند ابزار تهیه‌شده تا چه حد مفهوم خاص مد نظر را اندازه می‌گیرد. از انواع روایی تحقیق، روایی صوری یا ظاهری، روایی محتوایی^۳ و روایی سازه است (سکاران، ۱۳۸۰: ۲۲۲). روایی ظاهری روشن بودن و ابهام نداشتن در گویه‌ها را می‌سنجد. روایی محتوا اطمینان می‌دهد که ابزار مد نظر به تعداد کافی پرسش‌های مناسب برای اندازه‌گیری مفهوم مورد سنجش را دربردارد. روایی سازه مشخص می‌کند تا چه اندازه گویه‌ها با مفهوم مورد بررسی (سازه یا متغیر) ارتباط دارند و آن را می‌سنجند. روایی پرسشنامه از دو جنبه روایی ظاهری و محتوا به علت روشن و بدون ابهام بودن گویه‌ها و همچنین کفایت کمیت و کیفیت آنها توسط خبرگان و صاحب‌نظران و استادان دانشگاه تأیید شد. همچنین به علت روایی سازه از فن تحلیل عاملی استفاده شد. این فن یکی از فنون تقلیل یافته و بسیار پیشرفته و فنی است. از این شیوه برای تعیین بار عاملی هر یک از سؤال‌های پرسشنامه استفاده می‌شود. به طور کلی با به کارگیری این فن می‌توان مربوط بودن سؤال‌هایی را که برای سنجش یک مؤلفه یا عامل در نظر گرفته شده‌اند، تعیین کرد که در این صورت به آن تحلیل

- 1 . Validity
- 2 . Reliability
- 3 . Content Validity

عاملی تأییدی می‌گویند (مهرگان و زالی، ۱۳۸۵). نتایج تحلیل عاملی انجام‌گرفته مطابق جدول‌های زیر است.

خروجی جدول نشان می‌دهد که بار عاملی همه گویه‌ها بالاتر از $1/4$ بوده است؛ بنابراین پرسشنامه روایی بسیار خوبی داشته و درصد واریانس کل نشان‌دهنده این است که ابزار سنجش توانسته از 100 درصد حدود 80 درصد مفاهیم مدنظر را از بین جامعه آماری به دست آورد.

ب) پایایی تحقیق

پایایی یا قابلیت اعتماد نشان می‌دهد تا چه اندازه ابزار اندازه‌گیری ویژگی‌های ثابت آزمودنی یا ویژگی‌های متغیر و موقت آن را می‌سنجد. برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری شیوه‌های مختلفی به کار برده می‌شود. یکی از شیوه‌های رایج به منظور سنجش ضریب قابلیت اعتماد (پایایی) استفاده از روش آلفای کرون باخ است. این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه به کار می‌رود (سکاران، ۱۳۸۰: ۲۲۵). در این تحقیق برای محاسبه پایایی یا هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری که خصیصه‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کند، از روش آلفای کرون باخ استفاده شد. به طور کلی مقدار آلفای کمتر از $0/6$ غیرقابل قبول، آلفای $0/7$ تا $0/8$ خوب، $0/8$ تا $0/9$ خیلی خوب و آلفای بالاتر از $0/9$ بیانگر پایایی عالی ابزار سنجش است. در این تحقیق ابتدا یک نمونه اولیه 30 تایی پیش‌آزمون شد که میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرون باخ محاسبه گردید که نتایج به شرح جدول زیر به دست آمد و خروجی‌ها (مقدار آلفاهای محاسبه‌شده) بر قابلیت اعتماد بالا و خیلی خوب پرسشنامه صحت گذاشت.

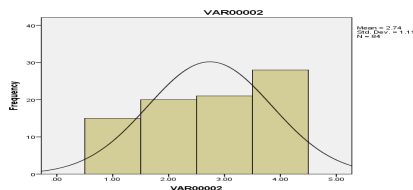
۶. یافته‌های تحقیق و تحلیل آنها

الف) آمار توصیفی میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان

جدول ۳- توزیع فراوانی میزان تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
دکتری	۱۵	۱۷/۹	۱۷/۹
دانشجوی دکتری	۲۰	۲۳/۸	۴۱/۷
کارشناسی ارشد	۲۱	۲۵	۶۶/۷
کارشناسی	۲۸	۳۳/۳	۱۰۰
جمع کل	۸۴	۱۰۰	

مطابق خروجی جدول بالا، ۱۵ نفر از پاسخ‌دهندگان دارای مدرک تحصیلی دکتری، ۲۰ نفر دانشجوی دکتری، ۲۱ نفر کارشناسی ارشد و ۲۸ نفر دارای مدرک تحصیلی کارشناسی بوده‌اند. نمودار فراوانی آن به شرح زیر است:

شکل ۹ - توزیع فراوانی تحصیلات پاسخ‌دهندگان

جامعه سؤال‌شونده معتقدند بسیج آمادگی ورود فعال به شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دفاع از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن را دارد.

ب) آزمون فرضیات مرتبط با ابعاد شش‌گانه مدل «بسیج و شبکه‌های اجتماعی» ابتدا به منظور بررسی وضعیت توزیع داده‌های هر متغیر از آزمون K-S استفاده و طی آن فرضیه‌ای به شکل زیر تدوین و سپس تجزیه و تحلیل شد:
H1: توزیع داده‌ها نرمال نیست.

جدول ۴- محاسبه نرمال بودن توزیع داده‌های پرسشنامه‌ها درباره ابعاد شش‌گانه

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار K-S محاسبه شده	انحراف معیار	میانگین	ابعاد	آزمون
نرمال است.	۰/۲۳۹	۱/۰۳۰	۱/۵۸۸	۴/۲۵۰	پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور	کلیه گروه‌ها - استریتیفیک
نرمال نیست.	۱/۰۱۵	۱/۵۶۶	۱/۸۰۲	۴/۰۴۸	ارتقای مقاومت در منطقه	
نرمال است.	۱/۴۶۰	۱/۸۵۳	۱/۶۲۶	۳/۹۲۴	انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان	
نرمال است.	۱/۱۵۶	۱/۱۳۰	۱/۷۱۶	۴/۱۰۷	مواجهه فعال با ملت‌های غربی	
نرمال است.	۱/۲۸۵	۱/۹۸۶	۱/۶۰۹	۴/۱۳۴	تقویت بسیج	
نرمال نیست.	۱/۰۴۸	۱/۳۶۴	۱/۷۵۸	۴/۱۲۵	تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری	
N = ۸۳						

با توجه به خروجی جدول، چنانچه سطح معناداری برای هر متغیر بیشتر از مقدار خطای ۰۵/ به دست آید، فرض H_0 تأیید می‌شود؛ یعنی توزیع داده‌ها برای آن متغیرها نرمال است. بنابراین برای بررسی وضعیت آن متغیر از آزمون t یک نمونه‌ای استفاده می‌شود و چنانچه توزیع داده‌ها غیرنرمال به دست آید، از معادل آزمون t یعنی توزیع دوجمله‌ای بهره گرفته می‌شود. طبق خروجی جدول بالا، به استثنای متغیرهای «ارتقای مقاومت در منطقه» و «تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری» که توزیع داده‌های آنها غیرنرمال است، مابقی متغیرها از توزیع داده‌های نرمال برخوردارند که نتایج بررسی آنها به شرح زیر است:

H_1 : «ارتقای مقاومت در منطقه» و «تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری» از ابعاد نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی است.

جدول ۵ - محاسبه توزیع داده‌های پرسشنامه‌ها درباره ابعاد شش‌گانه

آزمون	متغیر: بُعد	گروه‌ها	حجم نمونه	درصد مشاهده شده	سطح معناداری	نتیجه آزمون
توزیع دوجمله‌ای	ارتقای مقاومت در منطقه	≤ 3	۹	۱۱	/۰۰۰	قبول H_1
		> 3	۷۶	۸۹		
	تقابل هوشمندانه	≤ 3	۹	۱۱	/۰۰۰	قبول H_1
		> 3	۷۶	۸۹		

با استفاده از آزمون توزیع دوجمله‌ای «ارتقای مقاومت در منطقه» و «تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری» که از ابعاد نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند، به معرض آزمون گذاشته شد. خروجی اسپاس‌اس در نگاره بالا بیانگر این نتیجه است که چون سطح معناداری (sig) کمتر از میزان خطای استاندارد (۰۵/) به دست آمده، فرض H_1 پذیرفته می‌شود؛ یعنی جامعه سؤال‌شونده اعتقاد دارند که «ارتقای مقاومت در منطقه» و «تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری» از ابعاد نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند.

ج) آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت ۳

H_1 : «پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور»، «انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان»، «مواجهه فعال با ملت‌های غربی» و «تقویت بسیج» از ابعاد نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی است.

جدول ۶- آزمون مقایسه میانگین متغیرها با عدد ثابت ۳

آزمون	متغیر	فاصله اطمینان		مقدار t محاسبه شده	تفاوت میانگین	درجه آزادی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
		حد بالا	حد پایین					
آزمون HI	پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور	۱/۳۷۷	۱/۱۲۳	۱۹/۵۷۸	۱/۲۵۰	۸۴	۱/۰۰۰	قبول HI
	انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان	۱/۰۵۹	۱/۷۸۹	۱۳/۶۰۵	۱/۹۲۴	۸۴	۱/۰۰۰	قبول HI
	مواجهه فعال با ملت‌های غربی	۱/۲۶۲	۱/۹۵۳	۱۴/۲۶	۱/۱۰۷	۸۴	۱/۰۰۰	قبول HI
	تقویت بسیج	۱/۲۶۵	۱/۰۰۲	۱۷/۱۶۵	۱/۱۳۴	۸۴	۱/۰۰۰	قبول HI
*P<0/05 **,P<0/01								

با استفاده از آزمون مقایسه میانگین با عدد ثابت ۳ وضعیت اهمیت نقش متغیر پیش‌گفته به معرض آزمون گذاشته شد. خروجی اسپاس‌اس در نگاره بالا بیانگر این نتیجه است که چون سطح معناداری (sig) کمتر از میزان خطای استاندارد (۰/۵) به دست آمده، فرض HI پذیرفته می‌شود؛ یعنی جامعه سؤال‌شونده اعتقاد دارند که «پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور»، «انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان»، «مواجهه فعال با ملت‌های غربی» و «تقویت بسیج» از ابعاد «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» هستند.

د) آزمون فریدمن

در تحلیل‌هایی جداگانه برای بررسی اینکه بین مؤلفه‌های هر یک از ابعاد الگوی شبکه اجتماعی اهمیت کدام مؤلفه بالاترین میانگین را دارد یا به عبارتی از دیدگاه جامعه پاسخ‌دهنده، کدام مؤلفه از اهمیت بالاتری برخوردار است؟ فرضیاتی به شرح زیر مطرح و سپس به کمک آزمون فریدمن تحلیل شد که نتایج به شرح زیر است:

HI: حداقل اولویت دو مؤلفه از ابعاد «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۷- رتبه میانگین ابعاد «بسیج و شبکه‌های اجتماعی»

رتبه میانگین	متغیرها (ابعاد)	آزمون
۴/۱۴	تقویت بسیج	ت.ع.م.
۴/۱۲	پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور	
۳/۶۶	ارتقای مقاومت در منطقه	
۳/۳۲	تقابل هوشمندانه با دولت‌های استکباری	
۳/۰۵	انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان	
۲/۷۱	مواجهه فعال با ملت‌های غربی	
$N = 85$ و $df = 5$ و $sig = /000$ و $\chi^2 = 73/802$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($sig = /000$)، می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 مورد تأیید است؛ یعنی حداقل اولویت دو مؤلفه از ابعاد «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است. این نتیجه نشان می‌دهد که پاسخ‌دهندگان برای ابعاد «تقویت بسیج»، «پشتیبانی از نظام و انقلاب در داخل کشور» و «ارتقای مقاومت در منطقه» به ترتیب اهمیت بیشتری در موضوع «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» قائل هستند.

در ادامه به این مسئله پرداخته می‌شود که بین مؤلفه‌های پیشنهادی برای هر مؤلفه از ابعاد الگوی «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» اهمیت کدام دارای بالاترین میانگین است یا به عبارتی از دیدگاه جامعه پاسخ‌دهنده در هر بُعد، کدام مؤلفه اهمیت بیشتری دارد؟ فرضیاتی به شرح زیر مطرح و سپس به کمک آزمون فریدمن تحلیل شد که نتایج به شرح زیر است:

H1: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های بُعد «پشتیبانی از نظام و انقلاب داخل کشور» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۸ - آزمون اولویت‌دار بودن مؤلفه‌ها

رتبه میانگین	متغیرها (مؤلفه‌های بُعد «پشتیبانی از نظام و انقلاب داخل کشور»)	آزمون
۶/۳۴	حمایت از اصل نظام و انقلاب	فریدمن
۵/۹۶	خنثی‌سازی تلاش‌های ضدانقلاب داخلی	
۵/۸۸	مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن	
۵/۳۲	تقبیح وابستگی و سلطه‌پذیری	
۵/۲۶	تبلیغ فرهنگ بسیج	
۵/۲۲	تشویق ایثار و تلاش	
۴/۹۲	حفاظت از مردم‌سالاری دینی	
$N=85$ و $df=9$ و $sig=0.01$ و $\chi^2=28.975$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($sig=0.00$)، می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 تأیید می‌شود؛ یعنی اولویت مؤلفه‌های بُعد «پشتیبانی از نظام و انقلاب داخل کشور» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این مؤلفه‌ها به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

H1: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های بُعد «ارتقای مقاومت در منطقه» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۹ - آزمون اولویت‌دار بودن مؤلفه‌ها

رتبه میانگین	متغیرها (مؤلفه‌های بُعد «ارتقای مقاومت در منطقه»)	آزمون
۳/۰۹	پشتیبانی از اقدامات مقاومت	فریدمن
۲/۹۹	حمایت از نظام‌های پشتیبان مقاومت	
۲/۹۴	هدایت بیداری اسلامی	
۲/۶۷	تبلیغ برای عضوگیری مقاومت در منطقه	
$N=84$ و $df=4$ و $sig=0.05$ و $\chi^2=14.840$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($sig=0.05$) می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 مورد تأیید است. این بدان معنی است که اولویت مؤلفه‌های بُعد «ارتقای مقاومت در منطقه» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این

مؤلفه‌های بُعد «ارتقای مقاومت در منطقه» به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

H1: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های بُعد «انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۱۰ - آزمون اولویت‌دار بودن مؤلفه‌ها

رتبه میانگین	متغیرها (مؤلفه‌های بُعد «انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان»)	آزمون
۴/۷۸	ارتقای امید به آینده	فریدمن
۴/۴۷	افشای توطئه‌های جهان سلطه	
۳/۷۱	همراه‌سازی سیاسی	
۳/۴۶	تأکید بر مردم‌سالاری مستقل	
۳/۱۸	توسعه همبستگی اقتصادی	
$\chi^2 = 59/589$ و $sig = /0.00$ و $df = 6$ و $N = 85$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰۵/ به دست آمده است ($sig = /0.05$)، می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 تأیید است؛ بدان منظور که اولویت مؤلفه‌های بُعد «انسجام ملت‌های ضد سلطه در جهان» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این مؤلفه‌ها به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

H1: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های بُعد «مواجهه فعال با ملت‌های غربی» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۱۱ - آزمون اولویت‌دار بودن مؤلفه‌ها

رتبه میانگین	متغیرها (مؤلفه‌های بُعد «مواجهه فعال با ملت‌های غربی»)	آزمون
۳/۸۰	افشای جنایات صهیونیست‌ها	فریدمن
۳/۵۸	اطلاع‌رسانی واقعیت‌ها	
۳/۳۸	روشنگری حقانیت اسلام و مقاومت	
۳/۰۵	تعامل با گروه‌های ضد جنگ و شخصیت‌های مستقل	
$\chi^2 = 17/991$ و $sig = /0.03$ و $df = 5$ و $N = 85$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($\text{sig} = /0.05$)، می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 تأیید می‌شود؛ بدان منظور که اولویت مؤلفه‌های بُعد «مواجهه فعال با ملت‌های غربی» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این مؤلفه‌های بُعد «مواجهه فعال با ملت‌های غربی» به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

H1: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های بُعد «تقویت بسیج» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا، از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۱۲- آزمون اولویت‌دار بودن مؤلفه‌ها

رتبه میانگین	متغیرها (مؤلفه‌های بُعد «تقویت بسیج»)	آزمون
۵/۷۹	گسترش میدان‌های نقش‌آفرینی بسیج	فریدمن
۵/۲۹	هم‌افزایی تخصصی قشرها	
۵/۲۹	تولید علمی و فناوری در قشرها	
۵/۱۸	ارتقای کیفی بسیج قشرها	
۵/۰۴	توسعه بسیج عمومی	
۴/۹۰	انسجام‌بخشی قشرها	
$N = 85$ و $df = 9$ و $\chi^2 = 28.344$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($\text{sig} = /0.05$)، می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 تأیید است؛ این بدان معنی است که اولویت مؤلفه‌های بُعد «تقویت بسیج» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این مؤلفه‌ها به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

H1: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های بُعد «تقابل هوشمندانه با دولت‌های غربی» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج به شرح جدول زیر است:

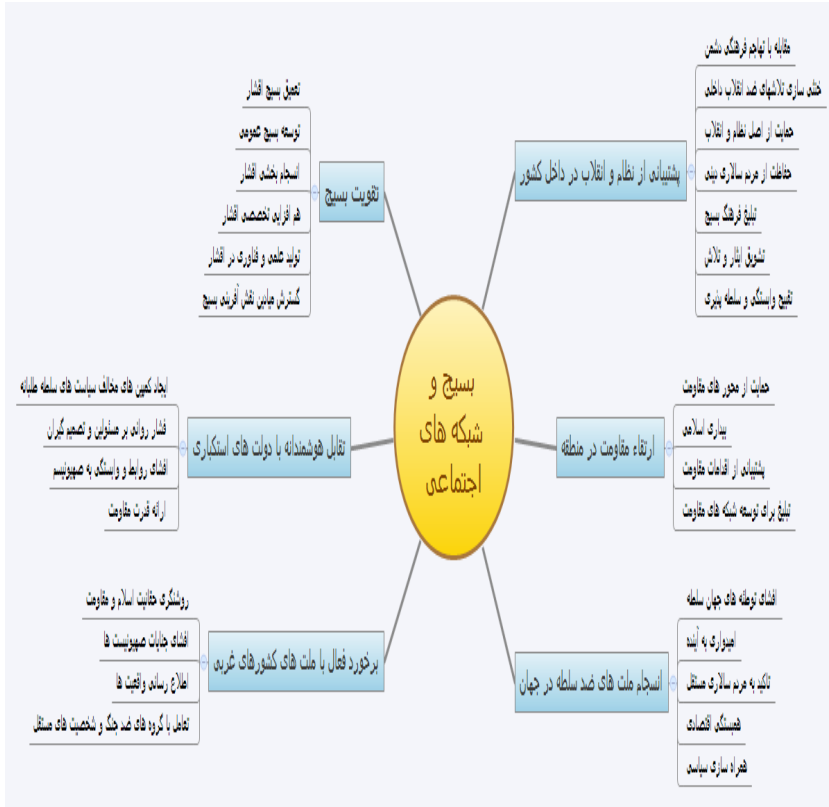
جدول ۱۳ - آزمون اولویت‌دار بودن مؤلفه‌ها

رتبه میانگین	متغیرها (مؤلفه‌های بُعد «تقابل هوشمندانه با دولت‌های غربی»)	آزمون
۳/۶۸	نمایش قدرت مقاومت	۲۰۰۰
۳/۵۵	افشای روابط و وابستگی دولت‌های غربی به صهیونیسم	
۳/۲۴	ایجاد کمپین‌های مخالف سیاست‌های سلطه‌طلبانه	
$\chi^2 = 29/929$ و $sig = /000$ و $df = 5$ و $N = 85$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۵ به دست آمده است ($sig = /005$)، می‌توان ادعا کرد که فرضیه H1 تأیید است. این بدان معنی است که مؤلفه‌های بُعد «تقابل هوشمندانه با دولت‌های غربی» برای «نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی» با هم تفاوت معنادار دارند. رتبه میانگین این مؤلفه‌ها به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است. با توجه به نتایج فوق، مدل مفهومی پیشنهادی پژوهش مورد تأیید پاسخ‌دهندگان قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

«باید با توانایی‌ها و استعداد‌های جوان کشور... به سمت خروج از حالت انفعال در عرصه فضای مجازی و حضور فعال و تأثیرگذار... حرکت کنیم» (مقام معظم رهبری، دیدار با اعضای شورای عالی فضای مجازی کشور، ۹۴/۶/۱۶). به منظور تحقق دستور مقام معظم رهبری در خروج از حالت انفعال باید اقدامات توانمندساز و هدفمند برای تأمین منافع ملی کشور انجام گیرد. ضروری است بسیج به عنوان قشر پیشرو و ظرفیت برتری‌دهنده انقلاب نقش خود را در این مقطع حساس در شبکه‌های اجتماعی بیابد و اجرا کند. مدل مفهومی زیر که به تأیید خبرگان رسیده است، الگویی برای هدفمندسازی تلاش‌های بسیجیان در این حوزه تأثیرگذار است.

شکل ۱۰ - مدل مفهومی نقش بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی

پیشنهادها

به منظور خروج از انفعال در شبکه‌های اجتماعی مجازی ضروری است پژوهش‌های زیر انجام گیرد:

- تدوین راهبردهای بسیج در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی؛
- تبیین نقش شبکه‌های اجتماعی در توسعه تکفیر؛
- الگوی بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دفاع از انقلاب اسلامی در جهان؛
- طراحی الگوی مفهومی بسیج مجازی برای عمق‌بخشی انقلاب اسلامی؛
- مطالعه و طرح‌ریزی بسیج سایبری.

منابع فارسی

- آقاجانی، سعادت، احسان پورمنتی، حسن عباسی، جهانگیر شریعت، علیرضا قاضی‌زاده، فیض‌الله مرادیان و محمدرضا میر شمسی، «بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی از منظر امنیت ملی و ارائه الگوی مناسب»، مطالعه گروهی، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده امنیت، استاد محور: ولوی، استادان راهنما: ریاضی، فیروزآبادی، نصرالله‌زاده، جمشیدیان (مطالعه گروهی دانشگاه عالی دفاع ملی).
- آقایی، سید سعید (۱۳۹۱)، «منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (اطلاع‌رسانی، سازماندهی و گسترش سریع تحولات)»، فصلنامه روابط خارجی، س ۴، ش ۲.
- احمدی حسین، حیدر احمدی و ابراهیم نجفی (۱۳۹۱)، «بررسی مقایسه‌ای آثار و عوارض فرهنگی- تربیتی ورود به فضاهای مجازی بین دانشجویان بسیجی و غیر بسیجی»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، س ۱۵، ش ۵۵، تابستان.
- احمدی مقدم، اسماعیل (۱۳۸۶)، استراتژی نیروی مقاومت بسیج در جنگ آینده، تهران: رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- افتخاری، علیرضا (۱۳۹۲)، تهدیدهای سایبری جمهوری اسلامی ایران، مرکز مطالعات راهبردی و آینده‌پژوهی جنگ الکترونیک و دفاع سایبری.
- بشیر، حسن و محمدصادق افراسیابی (۱۳۹۱)، «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان: مطالعه موردی بزرگ‌ترین جامعه مجازی ایرانیان»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره پنجم، ش ۱، بهار.
- جعفرپور، محمود (۱۳۹۰)، «مفهوم‌شناسی و بررسی متغیرهای مؤثر بر پذیرش شبکه‌های اجتماعی مجازی و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در آنها»، فصلنامه مطالعات بسیج، س ۱۴، ش ۲۵، پاییز.
- جعفری (سردار) (۱۳۹۳)، اختتامیه نمایشگاه رسانه‌های دیجیتال انقلاب، ۷ مهر، قابل‌دستیابی در: Basij.ir.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چ ۸، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهی (سمت).
- حیدری، حسین و تهمینه شاوردی (۱۳۹۲)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر همگرایی و واگرایی قومی»، همایش تخصصی شبکه‌های اجتماعی، تهران: جهاد دانشگاهی.
- خانیکی، امیرحسین (۱۳۹۲)، «شبکه‌های اجتماعی و امنیت ملی، تهدیدات و فرصت‌ها»، مجموعه مقاله‌های همایش تخصصی بررسی ابعاد شبکه‌های اجتماعی.
- رمضانیان، شعبانعلی (۱۳۹۱)، ارزشیابی نقش و میزان مشارکت بسیج دانشجو و طلبه در مقابله با تهدیدات نرم علیه انقلاب اسلامی و تدوین راهبرد ارتقای آن در کشور، رساله جهت اخذ درجه دکتری علوم دفاعی راهبردی، استاد راهنما: محمدباقر ذوالقدر، خرداد.
- سکاران، اوما (۱۳۸۰)، روش‌های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود

شیرازی، مرکز مدیریت آموزش دولتی.

- شاپوری، مهدی و اکرم باقری (۱۳۹۰)، «عصر اطلاعات و تحول مفاهیم جنگ و امنیت در روابط بین‌الملل، چگونه دفاع کنیم؟»، نخستین همایش دفاع سایبری، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

- عبداللهی، محمد (۱۳۹۳)، «مخاطرات امنیتی شبکه‌های اجتماعی»، مرکز مطالعات راهبردی و آینده‌پژوهی جنگ الکترونیک و دفاع سایبری، دانشگاه امام حسین(ع).

- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۹)، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (ج ۲، قدرت هویت)، ترجمه احد علیقلیان و افشین خاکباز. تهران: طرح نو.

- مقام معظم رهبری (۱۳۶۸)، بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه، ۴ شهریور، بازیابی از: leader.ir.

- مقام معظم رهبری (۱۳۸۴)، بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه، قابل بازیابی در: leader.ir.

- مقام معظم رهبری (۱۳۹۱)، دیدار با بسیجیان و فعالان طرح شجره طیبه صالحین، قابل بازیابی در: leader.ir.

- مقام معظم رهبری (۱۳۹۲)، فرماندهان بسیج در مصلاهی امام خمینی(ره)، قابل بازیابی در: leader.ir.

- مقام معظم رهبری (۱۳۹۳)، دیدار اعضای مجمع عالی بسیج و نمایندگان قشرهای مختلف بسیج، ۶ آذر، قابل بازیابی در: leader.ir.

- مقام معظم رهبری (۱۳۹۳)، دیدار با اعضای مجمع عالی بسیج، قابل بازیابی در: leader.ir.

- مقام معظم رهبری (۱۳۹۴)، دیدار با اعضای شورای عالی فضای مجازی کشور، ۱۶ شهریور، قابل بازیابی در: leader.ir.

- مهرگان، محمدرضا و محمدرضا زالی (۱۳۸۵)، «در جست‌وجوی فنون تعیین روایی در پژوهش‌های مدیریتی»، نشریه فرهنگ مدیریت، س ۴، ش ۱۴، تهران.

- نای، جوزف (۱۳۸۷)، قدرت نرم، مترجمان محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، دانشگاه امام صادق(ع): پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.

- نای، جوزف (۱۳۹۰)، آینده قدرت در قرن بیست و یکم، شبکه‌های اجتماعی قدرت برتر قرن ۲۱، ترجمه رضا مراد صحرایی، چ ۱، انتشارات حروفیه.

- نقدی (سردار) (۱۳۹۳)، در هیئت عاشقان ولایت بسیجیان کیودرآهنگ، ۱۹ آذر، قابل دستیابی در: Basij.ir.

- یزدخواستی، بهجت، صمد عدلی پور و آسیه سپهری (۱۳۹۱)، «تحلیل محتوای صفحات و گروه‌های شبکه اجتماعی فیس‌بوک با نظریه حوزه عمومی هابرماس»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره دوم، ش ۱، بهار.

- Azarias, Reda, Sam Shah, Mitul Tiwari, Brian Noble (2012), Social Networking in Developing Regions, University of Michigan, bnooble@umich.edu.
- Barabási A. L. and Albert R (1999), "Emergence of Scaling in Random Networks," *Science*, Vol. 286.
- Faris Robert , Hal Roberts, Heacock Rebekah , Zuckerman Ethan , Gasser Urs (2011), Online Security in the Middle East and North Africa, A Survey of Hampton Keith, Sessions, August.
- Klamra R. (2008), "Wikis as Social Networks: Evolution and Dynamics," Presented at the 2nd SSN KDD Workshop on Social Network Mining and Analysis.
- Kukla G., Kazienko P., Bródka P. and Filipowski T. (2010), "Recommendation Boosted Query Propagation in the Social Network," in The Second International Conference on Social Informatics, SocInfo'2010, Lecture Notes in Artificial Intelligence ed: Springer.
- Lang Matthew C. (2010), Entrepreneurial Idea Identification Through Online Social Networks, A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, Morgan State University, April.
- Pew Research Center (2015), "Internet Seen as Positive Influence on Education but Negative Influence on Morality in Emerging and Developing Nations", March.
- Schwarz Elizabeth (2011), *The Impact of Social Network Websites on Social Movement Involvement*, University of California, Riverside.
- Trevor Johnston (2011), What's Old is New Again: Social Media, Protests and the Enduring Role of Civil Society.
- Wasserman S. and Faust K. (1994), *Social Network Analysis: Methods and Applications*, New York: Cambridge University Press, 1994.
- Yang W. S., Dia J. B., Cheng H. C., and Lin H. T., "Mining social networks for targeted advertising," in 39th Hawaii International Conference on Systems Science, 2006, p. 137.1.

